

BOKMELDINGER

TORBEN HVIID NIELSEN, ARVE MONSEN og TORE TENNØE, *Livets tre og kodenes kode: Fra genetik til bioteknologi, Norge 1900–2000*, Gyldendal Akademisk, Oslo 2000, 345 s.

Denne boken søker å åpne opp bioteknologisk forskningspolitikk både historisk og tematisk for legfolk utenfor det relativt lukkede bioteknologiske ekspertvelde. Den inviterer til debatt, ikke bare om genetikken og bioteknologiens historie i Norge, men også om dens fremtid.

Boken starter med en kort og innsiktsfull oppvarming om betydningen av Charles Darwins seleksjonsteori for raseoppfatninger i Norge. Det var eventyrsamleren Peter Christian Asbjørnsen som introduserte Darwins utviklingsteori i Norge for et bredere publikum, noe som forfatterne bruker som utgangspunkt for å illustrere hvordan rasebegrepet var knyttet til regional identitet og forståelse av det «essensielle» i ulike norske folketyper.

Dette biologiske verdensbilde som Asbjørnsen delte med en rekke akademikere utgjør den vitenskapskulturelle bakgrunn for det som er bokens hovedtema: introduksjonen av Mendels genetiske arvelære i Norge. Forfatterne tegner et rikt bilde av ulike vitenskapsmenn og -kvinner sine interesse for den nye arvelæren der kontroversen mellom Jon Alfred Mjøen og Otto Lous Mohr får dominere. Mjøen blir portrettert som en høyrøstet tilhenger av radikale sosialmedisinske tiltak for å forbedre norsk rasehygiene, noe som setter Mohr i et positivt lys som forsiktig tilhenger av moderat eugenikk (vitenskapen om forbedring av arveanlegg) samt en kritiker med tyngre vitenskapelig ballast enn Mjøen.

Forfatteren Maciej Zaremba skapte nylig førstesideoppslag i Sverige da han hevdet at det bare var en gradsforskjell mellom sosialdemokratenes bruk av eugenikk for å avle frem likest mulig borgere og nazistenes rasehygiene. Dette synet blir her tilbakevist: selv om Mjøen ble nazist, argumenterer forfatterne likevel for at viktige politiske, juridiske og vitenskapelige trekk skiller eugenikk i velferdsstaten fra rasehygien under nazismen. Boken er her i hovedsak en nyansert bekreftelse av syn forfektet i Gunnar Broberg og Nils Roll-Hansen (red.), *Eugenics and the Welfare State* (1996).

I kapitlet om husdyravl og plantekultur spiller sosialdemokratiske likhetsidealer derimot en sentral rolle. Forfatterne har her gjort bruk av Donna Haraways kyborgmanifest (1980) for å beskrive Norsk Rødt Fe som en krysning ikke bare av ulike kyr, men også inseminasjons teknologi, programvarer for databaser, og apparater for nedfrysing og frakt av sæd. Dette er gjort på en så kreativ og samtidig solid måte at fremstillingen neppe vil skape noen «science wars» i Norge (slik som kyborghistoriografi har gjort i utlandet). Resultatet er en levende beskrivelse av hvorfor nesten alle bønder fra storbruk i sør til fjellbruk i nord tok i bruk den samme standardiserte kua. Kyborgen Norsk Rødt Fe ble en suksess for genetisk forskning nettopp fordi den tilfredsstilte sosialdemokratiske likhetsidealer samt bedret bønders økonomiske levestandard.

Suksessen med avl og en serie med plantearter skapte en «molekylær visjon» (et begrep lånt fra Lilly Kays anerkjente bok med samme tittel) om et helt samfunn ordnet og avlet frem etter bioteknologiens prinsipper. Forfatterne viser hvordan slike tanker var populære blant forskere på 30-tallet, mens de ble forkastet eller moderert etter krigen i lys av nazistenes rasehygiene.

Et høydepunkt i denne fremstillingen er redegjørelsen for hvordan etterkrigstidens psykiatere lenge forsvarte eugenikk og slektsgransking som en metode særlig egnet for å analysere landssvikere. I lys av at det var Gabriel Langfeldt og Ørnulv Ødegård som forfektet et slikt

syn, er det merkelig at forfatterne ikke diskuterer deres omdiskuterte rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun (Gyldendal, 1978). Denne bekrefter at de søkte å finne belegg for Hamsuns «varig svekkede sjelsevner» blant annet i hans slektsforhold.

Den videre fremstilling legger vekt på spenningen mellom etikk og vitenskap i etterkrigstidens bioteknologiske forskning. Fremstillingen er her usedvanlig engasjerende: leseren får en balansert historisk oversikt over vanskelige tema som genetisk veiledning innen medisin og psykiatri, genterapi, gendiagnostikk, genteknologi, genetisk forurensning, og genetisk mat. Forfatterne unngår å ta unødige stilling til disse problemfeltene, men søker i stedet å gi leserne en historisk ramme for å kunne engasjere seg i slike komplekse spørsmål. Redegjørelsen for oppdrett og genmanipulasjon av laks utgjør høydepunktet i denne avsluttende delen.

Boken oppsummerer et omfattende forskningsprosjekt ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur (tidligere Senter for teknologi og menneskelige verdier) ved Universitetet i Oslo. Biter av den originallitteraturen boken bygger på er publisert separat i samlingen *Som lys i mørk skodde – da genetikken kom til Norge*, redigert av Arve Monsen m.fl., (Oslo: TMV-senterets skriftserie, 1997). Begge bøkene anbefales varmt, ikke bare for de med spesiell interesse for bioteknologi, men for alle som ønsker å ta del i den pågående debatten om vitenskapens rolle i et demokratisk samfunn.

Peder Anker, f. 1966, Ph.D. 1999, Lecturer i vitenskapshistorie ved Harvard University.

KLAUS VON SEE: *Europa und der Norden im Mittelalter*, Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg 1999, 452 s.

Innenfor deler av historieforskningen, og enda mer i noen tilgrensende kulturvitenskaper, kan man ikke sjelden iakttå en uttalt motvilje mot kildekritikken. Enkelte mener at en konsekvent kildekritikk – da gjerne kalt «hyperkritikk» – ødelegger ikke bare for de storslåtte vyene, men også for ganske alminnelige sammenfatninger og en mer generell forståelse av strukturer. Synspunktet er egentlig ganske ubegripelig. Det at man bestreber seg på å bygge på trygg grunn, skulle ikke skape problemer for noen fornuftige slutninger, om de nå gjelder større eller mindre sammenhenger, bare utelukke ubegrunnede konstruksjoner, som bør være bannlyst i enhver vitenskap. Men den kildekritiske metode krever nøyaktighet og intellektuell disiplin, og vilje til å møte kildene uten et sett av forutinntatte meninger. Det betyr at man ikke har noen fasit på forhånd. Dette stiller krav til innlevelse og medfører begrensninger. Her ligger kanskje noe av årsaken til at enkelte har vært ivrige etter å erklære kildekritikken for et tilbaketrukket stadium.

En av de mer opplagte misforståelsene noen norske historikere har gjort seg skyldig i under diskusjonen av disse tingene, er at bruk av «modeller» eller «teorier», som man appliserer på materialet, skulle innebære en helt særlig og økt grad av vitenskapelighet. Tanken er at forhåndspremissene da er bevisste og «vitenskapelige», til forskjell fra de ureflekterte fordommene anelsesløse empirikere gjerne ligger under for. Men hvem tror for alvor at aksiomatiske generaliseringer, stundom av et svært lettvent slag, kommer istedenfor og ikke i tillegg til de alminnelige ureflekterte forestillingene som ligger i tiden? Ens egen tidsbundethet er det alltid vanskelig å få øye på – det gjelder alle. Fremtidige generasjoner vil nok lettere se den tidsbundethet ikke minst de mest motebevisste av oss er ofre for, slik vi også kan se det hos våre forgjengere. Mange av de skiftende perspektiver som nå brer seg og avløser hverandre, med økende omløpshastighet, vil, iallfall når de tvinges inn på stoffet, ganske snart kunne fortone seg som fullstendig passé og uinteressante. Empirisk granskning og fordomsfri kri-